

Magyar aranycsinálók. Írások az alkímiáról a felvilágosodás korából. Bp. 1980. Magvető K. 331 l. (Magyar Hírmondó)

A Magvető Kiadó *Magyar Hírmondó* sorozata ismeretterjesztő célkitűzéseket magas színvonalon szolgál. A kötetek a régi magyar próza történetéből olyan műveket, összeállításokat közölnek, melyek az ismert klasszikusok művein túl is közfigyelemre érdemesek.

A legutóbb *Magyar aranycsinálók* címen megjelent könyv is ilyen céllal közöl összeállítást a XVIII. századi magyar alkímiáról. Tallózhatunk, elmerülhetünk egy misztikus, különös mesterség világában, mely egyes kutatók szerint Egyiptomból, mások szerint Kínából származik, innen terjed tovább a VIII. században az arabokhoz, majd arab közvetítéssel a XII. században Európába. Nem véletlen, hogy a XVIII. század, a nagy változások és kételkedések százada eleveníti fel újra a „titkos tudományokat”, s a szabadkőművesek társaságához az illuminátusok és rózsakeresztesek rendje kapcsolódik. A rózsakeresztesek a misztikum fokozását tartották fontosnak, s a tagok túlnyomó többségét az aranycsinálás titka izgatta. Magyarországon is találunk orvosokat, tudósokat, akik az aranycsinálás szenvedélyes ábrándjának szentelik életüket.

Az írások az alkímiáról című válogatás középpontjában Báróczi Sándor áll, kiről Kazinczy így beszél: „Gyógyító kezek alatt lévén egykor s még ifjabb esztendeiben, orvosa vágyást gerjeszte lelkében azon, homályt szerető tudomány megtanulására, mely éreket nemesít, s tanítványainak azt ígéri, hogy háromszáz esztendőkre fogja kinyújtani életöknek napjait, sőt, ha halálok után testök összeaprítatik s nem tudom, mely lében tartatik, őket újólág életbe hozza.” (251. l.) Talán nem is a meggazdagodás vágya űzte tehát Báróczit, mindenestre „az aranycsináló tudománynak hiábavalóságát” ő is hamar megtanulta, saját kárán – „sőt kérek mindeneket, ha kik előtt foganatosak lehetnek szavaim, hogy óják magokat ettől a Scylla és Charibdisssel től, veszedelmes tengertől, mellyen olly számtalanok szenvedtek hajótörést, és ellenben olly kevesen értenek benne révpartra...” (167. l.) Vagy harmincegy esztendőn keresztül az örök ifjúság és boldogság megtalálása, a halál legyőzése foglalkoztatta, hiszen a XVIII. század nagy kérdéseit ő is felvetette, s hitte: a természet titkainak megismerésével az ember földi életét kell jobbá tenni, minden áron. Báróczi Sándor, (az egyetlen

teljesebb magyarul megjelent alkimista mű fordítója), a franciás műveltségű felvilágosult szellemű testőrőre, a fáma szerint tehát véletlenül került a rózsakeresztesek közé, s egész életén át a „mágikus vörös por” titkát kutatta. Pedig ez a szenvedélye elszakította íróbarátaitól, s talán véget vetett szépen induló írói pályafutásának is. (Marmontel erkölcsi meséinek fordítása például kiemelkedő helyet foglal el a század igényes, eszméket és stílust híven visszaadó, emelkedett magyar nyelven szóló fordításainak sorában.)

A kötetben szereplő Báróczi fordítás, *A mostani adeptus vagyis a szabadkőművesek valóságos titka* (Mme Leprince de Beaumont francia író nő regénye), ahogy a fordító az előbeszédben magyarázza, a valóságban nem a „chymiaról” szól, hanem „egy multság végre írt román”, az adeptusokkal imitt-amott esett történetekből, „szerelem-nádmézzel” édesítve. Az alkímia mesterségének mibenlétét maga Báróczi próbálja megmagyarázni az előszóban, szembeállítva e „szórszálhasogató” század tudósainak és nem-tudósainak meglátásait.

Tulajdonképpen ez a koncepciója Torda István válogatásának is: bemutatni levelek és szemelvények segítségével – mi a véleménye a kor felvilágosult gondolkodóinak az alkímiáról? Így Báróczinak, aki maga is e szenvedély rabja lett; (az 1810-ben megjelent fent említett fordítás részletei, levelei Széchényi Ferenchez), vagy a szabadkőműves Kazinczynak (Kazinczy – Báróczirol 1810–1814) és a testőrőre Bessenyeinek (*A holmi*, Béts, 1779.).

Úgy látszik, a kötet indító szemelvénye, „Tudós Weszprémi István a magyar alkímistákról” nem felel meg e koncepciónak. De ha figyelmesen elolvassuk az egykorú erdélyi és magyar orvosokról, tudósokról felvázolt portrékat, felfedezzük a kiemelkedő műveltségű Weszprémi István kritikáját is az adeptsui mesterségről. Például: „... Laszky alapos képzést nyert az aranygyártó tudományban, az ásványvilágot unos-untig gyötörte mindenféle tüzzel, de szegény feje végül is gyalázatosan fölsült a szokott módon, (...)” (55. l.). Az erdélyi Melchior Miklósról pedig így ír: „Lám ni az alkémistáját, a könnyhullatóját a titkos vegybölcsélet szószátyár, fölkennt hamis profétáját, aki hosszú életet ígér Nesztornak és mérhetetlen gazdaságot Krözusnak, de maga a szegénységgel küszködik üszó buborék módjára, s rövideser: megsemmisül.” (74. l.) Weszprémi megállapítja tehát, hogy „ennek az aranycsináló tudománynak a hiábavalóságát hajdan Magyarországon is sokan

saját kárukon tanulták meg”, de voltak közöttük értékes emberek, akik a természettudományban jeleskedtek, – s közben felfedezték Magyarországot és Erdély természeti kincseit. (Pl. Pápay Tóth Mihály.)

A magyar alkímisták híre alig jutott át határainkon, könyvet, írást keveset hagytak hátra, így mindaz, amit a Magyar Hírmondó sorozat e kötete számunkra kínál, rendkívül érdekes, kultúrtörténeti csemegeként olvasható. A kötet végén található jegyzetek, név- és szómagyarázatok az olvasó segítségére vannak a szövegek megértésében, és igen jól használható Szőnyi György Endre előszava is.

E válogatás kétségkívül felkeltette érdeklődésünket egy újabb, teljesebb magyar alkímia történetre vonatkozó, ma még kéziratban rejtőzködő szövegek megismerésére és felkutatására.

Madácsy Piroska

Vázlatok Arany Jánosról. Szerk.: Mezei József. ELTE Bölcsészettudományi Kar. Bp. 1979. 191 l.

Tiszteletre méltó gondot vállalt magára az ELTE XIX. századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke az Arany-évfordulón: önálló tanulmánykötettel kívánt költőnagyságunkra emlékezni, új „ötletekkel, hipotézisekkel” (I.), némely esetben friss eredménnyel örvendeztetve meg olvasóit. A szándék méltó volt Aranyhoz és az alkalomhoz, a megvalósítás csupán egy-két esetben az „Az íráskor formái (...) a jegyzet határain belül maradnak, nem véglegesen befejezettek, nem művészen, szakszerűen kidolgozottak, egyes gondolatok, észrevételek még csak az ötlet szintjéig jutottak el, mások a hipotézisek ígéretes és izgalmas állapotáig” – olvashatjuk a bevezetőben. Bármennyire méltányoljuk is az óvatoskodó sorokat, hisszük, jogos a kérdés: a témában bizonyára jártas kutatóktól nem túl szerény eredmény-e a kezünkben tartott kötet. Nem azért csodálkozunk, mert „tétéles megállapításokat” olvasunk „csak figyelemmel” (I.), hanem mert szándék és eredmény disszonánsabb itt a megengedhetőnél.

A „magyarok szimfóniája” című, általánosabb témájú, tágabb időkeretű Mezei-tanulmány kivételével valamennyi az 1849 utáni időszakra figyel: vagy egyetlen művet kiemelve, vagy átfogóan, korszakot, tendenciát elemezve. A már említett, ajánló, mentegetődző sorokat afféle „igazi” bevezetőként követi Mezei József írása.

Szándéka szerint valószínűleg általános képet kívánt rajzolni Aranyról s mintegy megadni a kötet alaphangját. Szól Arany varázsáról, népiességéről, a nemzeti hősi eposz megteremtésének körülményeiről, a *Toldiról*, a versekben vagy a mögöttük megbújó dallamról, a megközelítés módjairól stb., némelyekről többször is. A művek szépségének fogalmi meghatározását célzó strukturalista „rubrikaköltés” valóban nem üdvöztető kutatói módszer, de e kissé képlékeny csapongás sem. A téma frappánsabb bevezetőt igényelt volna.

A kötetből kiemelkedik Csűrös Miklósnak egy kései Arany-verset értelmező tanulmánya, az *Ez az élet...-é*. A vers mondanivalóját összefoglaló korábbi elemzések a költő önmagával való elégedetlenségének, a vállalt attitűd megbánásának motívumát emelik ki. Csűrös elemzésében az eddigiektől eltérő következtetésre jut: a költő másfajta élet utáni vágyát nem a kései önvád motiválja, hanem a túl hosszú nyúló, betegségekkel megalázott élet elviselhetlensége. Nem az elmulasztott élvezetekért kesereg, „hanem a rég várt békéért, érzékletlenségért, fájdalom-nélküliségért esedezik”. Versértelmezését intuíció és ráció, szakszerűség és művészi fogékonyság optimális egyensúlya teszi élményszerűvé. Ezt erősíti a nyelvi igényességgel páros egyszerűség: az érzékletes, ám minden fölösleges díszítő mentes stílus is. A szöveg arányait nemcsak a gondolatok fegyelme teremti, de Csűrös jól megválasztott módszere is: a szakirodalomnak csak leglényegesebb elemeit idézi, önálló gondolatmenetét nem terheli fölösleges jegyzetekkel: az élet-tivornya metafora elő- és utóéletét összefoglalva pedig keretbe fogja az Arany-féle változat interpretációját. Műértelmezése alkotás anélkül, hogy elemző apparátusa tönkretenné a verset. Az élményt elmélyítve, felerősítve tudja továbbadni.

Nagy kár, hogy Csűrös erényei – így együttesen legalábbis – hiányoznak a kötet más műértelmezéseiből. Alexa Károlynak legfőbb érdeme – a verset minden oldalról körüljáró precizitás – egyben legfőbb „tragikai vétsége” is. Lenyűgöző alapossága agyonnyomja *A lepke*t (többek között a lepkefajta tudományos meghatározásától bizvást eltekinthetett volna), s túl szimpla tétel: a „klasszicizálás (eszményekhez, szabatos műformákhoz és közösségekhez való igazodás) – és az erről való végleges lemondás” igazolására teszi mindezt. Gergely Gergely épp ellenkezőleg, pusztán egyéni intuícióira támaszkodva próbálja négy költeményben az események